

УДК 811.111+811.161.2]’25

Шенітько С. В.

Маріупольський державний університет

Таранатов М. М.

Маріупольський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті проаналізовано особливості лінгвістичного функціонування медичної термінології та перекладацьких трансформацій, що було застосовано для відтворення українською мовою відео- та аудіо ряду серіалу «Доктор Хаус». Зокрема, увагу зосереджено на вивченні тематичного складу, класифікації спеціальної лексики та основних типів перекладацьких трансформацій. Автори досліджують найбільш продуктивні шляхи перекладу медичної термінології з англійської мови українською. У результаті засвідчено превалювання лексичних трансформацій. Найчастотнішими прийомами перекладу медичної спеціальної лексики є калькування, транслітерація і транскрипція. Тому постулюється ідея про те, що вони дозволяють зберегти інтернаціональність медичної термінології.

Ключові слова: термін, термінологія, медичний текст, лексичні трансформації, граматичні трансформації, лексико-граматичні трансформації.

Постановка проблеми. Наукове обґрунтування щодо створення теоретико-методологічних засад медицини, в тому числі її терміносистеми, мають стати окремим напрямом наукових досліджень, які послуговуються національною фаховою мовою, основу якої становить спеціальна лексика. Зі збільшенням спеціальної лексики в сучасній мові та внаслідок швидкого розвитку багатьох сфер людської діяльності актуальним стає комплексне вивчення терміносистем, у тому числі й медичної. Відповідно, медична термінологія стає предметом посиленої уваги лінгвістів до теоретичних питань, пов'язаних з пізнанням природи самого терміну, його структури, способів творення, джерел формування наукової термінології тощо. Запровадження нової української термінології у будь-якій сфері, зокрема, у сфері медицини, супроводжується рядом проблем. Зокрема, виділяють проблему способів перекладу та запозичення термінів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні проблеми термінознавства висвітлювали у своїх працях такі вчені, як А. Белова, О. Блінова, М. Володіна, О. Войцева, С. Гриньов, В. Даніленко, О. Єфімов, Т. Кияк, В. Татарінов, С. Хижняк, О. Шиловський, Д. Шмельов та інші. Окремі питання, що стосуються різних галузевих терміносистем, досліджували Л. Боярова, М. Годована,

В. Калашник, Л. Полюга, О. Покровська, Б. Рижар, І. Сабадош та інші. Основні аспекти медичної термінології досліджували Н. Литвиненко, Н. Космакова, Н. Місник, О. Мунтян, М. Навальна та інші. Однією із проблем, що порушуються в сучасному термінознавстві, є визначення джерел українського термінотворення. Так, Т. Лешук виокремлює п'ять шляхів розбудови української термінології: 1) власномовні лексичні ресурси; 2) перейменування наявних позначень; 3) освоєння іншомовних запозичень; 4) перехід в українську мову чужих слів-термінів (безпосередньо чи через інші мови); 5) калькування чужих слів власними мовними ресурсами [2. с. 168]. Аналіз широких масивів перекладених спеціальних текстів дозволить визначитись з продуктивнішими шляхами розбудови української термінології.

Постановка завдання. Завданням цієї публікації є проведення лінгвістичного та перекладацького аналізу медичної термінології в англійській та українській мовах.

Виклад основного матеріалу. Аналіз відібраних медичних термінів з 35 серій першого і другого сезонів американського телесеріалу «Доктор Хаус», що представляє собою медичну драму, дозволив виокремити такі тематичні групи термінів загальною кількістю 700 одиниць: назви хвороб і патологічних станів людини,

наприклад: *anthrax* – сибірська виразка, *colon cancer* – рак кишечника, *Hep C* – гепатит С; симптоми, збудники та переносники хвороб, наприклад: *seizure* – напад, *purulent sputum* – гнійна мокрота, *MRSA* – золотистий стафілокок; методи діагностики і лікування хвороб, наприклад: *IV* – внутрішньовенно, *intubation* – інтубація, *thoracentesis* – плевральна пункція; оперативний доступ і хірургічні операції, наприклад: *amputation* – ампутація, *heart transplantation* – пересадка серця; апарати, прилади, інструменти та інші технічні пристрої, обладнання, меблі медичного призначення, наприклад: *MRI* – МРТ, *X-ray* – рентген, *catheter* – катетер; препарати, наприклад: *steroids* – стероїди, *penicillin* – пеніцилін, *warfarin* – варфарин.

Лінгвістичний аналіз спеціальної лексики довів, що більшість (55,1%) становлять вузько-спеціальні терміни, наприклад: *respiratory distress*, *kidney failure*. Такий високий рівень вузькоспеціальних термінів зумовлюється тим, що у медичній термінології присутня величезна кількість спеціальних слів, що позначають опис фізичного і ментального станів людини, опис процедур, синдромів, захворювання.

Наступним великим шаром спеціальної лексики згідно зі стратифікаційним аналізом є предметні терміни, їх кількість становила 42,6% від загального числа одиниць, наприклад: *colon*, *pseudomonas*, *MRI*, *acyclovir*, *epiphyseal plate*. Ці терміни позначають органи людини, апарати, інструменти, препарати, збудників та переносників хвороб.

Під час вивчення медичної термінології на матеріалі американського телесеріалу одним з основних питань для нас було питання про присутність в обраному матеріалі професійної термінології. Нами було виявлено 16 професіоналізмів, наприклад: *bounceback*, *baby catcher*, *leaky sieve*, *baby doctor*. Отримане число становить 2,3% від загальної кількості термінів. Наявність професіоналізмів у телесеріалі «Доктор Хаус» зумовлено характером досліджуваного джерела. Оскільки телесеріал за своєю суттю є усним втіленням сценарного тексту, то для створення «природних» діалогів сценаристи так само враховують професіоналізми, якими користуються лікарі під час усного спілкування.

До основних типів лексичних трансформацій, що використовуються в процесі перекладу медичних текстів, належать: транскрипція і транслітерація, калькування, лексико-семантичні заміни (конкретизація, генералізація, модуляція). Серед

найбільш поширених граматичних трансформацій виділяють членування речення, об'єднання, синтаксичне уподібнення (дослівний переклад), граматичні заміни (форми слова, частини мови або члена речення). Комплексні лексико-граматичні трансформації включають в себе антонімічний переклад, метод експлікації (описовий переклад) і компенсації [1; 3; 4].

Проаналізувавши переклад, ми виявили, що досить часто використовується відразу цілий комплекс перекладацьких трансформацій. З отриманих даних ми можемо зробити висновок, що найбільш часто під час перекладу спеціальної медичної лексики застосували лексичні трансформації, зокрема, калькування – 146 разів, і транслітерацію – 136 разів. Транскрибуванням перекладачі скористалися 43 рази. Найбільш часто такі прийоми використовувалися під час перекладу назв захворювань, симптомів, також під час перекладу словосполучень та скорочень і аббревіатур.

Також досить часто перекладачі вдавалися до граматичних трансформацій – 120 разів. Нульовий переклад був здійснений в 53 випадках. Перекладачі змінили порядок слів 41 раз. Граматична заміна сталася у 21 випадку. Граматичні трансформації застосовувалися більшою мірою під час перекладу словосполучень і частково під час перекладу аббревіатур. Перекладачі використовували лексико-граматичні трансформації 30 разів: компресія – 20 разів, компенсація – 7 разів, антонімічний переклад – 1 раз, експлікація – 12 разів. Використання цих прийомів більшою мірою зумовлено особливістю аудіовізуального перекладу.

Лексико-семантичні трансформації застосовувалися відносно рідко – 13 разів. Генералізація була використана в 3 випадках; конкретизація – у 10. Терміни, перекладені за допомогою модуляції, виявлені не були.

Проаналізувавши терміни, виділені нами за стратифікаційною ознакою, варто зазначити, що найбільш складною категорією з точки зору перекладу є професіоналізми, оскільки сфера їх вживання досить обмежена і вони не зафіксовані в словниках. Їх кількість склала 16 одиниць. Ми виявили лише два прийоми перекладу, до яких вдалися перекладачі для передачі медичних професіоналізмів. З 16 професіоналізмів 14 (87%) були переведені за допомогою компенсації, інші – за допомогою антонімічного перекладу.

Кількісний аналіз показав, що найбільш частотною трансформацією для передачі медичних непохідних термінів-слів є транслітерація – 62% випадків, наприклад: *adenovirus* – аденовірус,

amnesi – амнезія, *aspirin* – аспірин, *osteopenia* – остеопенія, *parasite* – паразит, *steroids* – стероїди.

На другому місці за частотністю – 23% від загальної кількості, наприклад: *leishmaniasis* – лейшманіоз, *warfarin* – варфарин, *adenosine* – аденозин.

Непохідні терміни представляють собою запозичення з латинської і грецької мов, вони інтернаціональні, тому часто передаються з однієї мови в іншу за допомогою транслітерації або транскрипції.

Також під час аналізу перекладу непохідної спеціальної лексики було виявлено калькування. До цього прийому перекладачі звернулися 38 разів (17%), наприклад: *kidneys* – нирки, *colon* – кишечник, *lupus* – вовчак, *rabies* – сказ. Даний прийом використовувався для передачі назв органів людини і деяких назв захворювань.

Проаналізувавши похідні терміни, варто зазначити, що в даному випадку найбільш значущим був не аналіз прийомів перекладу, а визначення загальної закономірності заміни англійських суфіксів українськими закінченнями.

Далі ми докладно розглянемо переклад медичних абrevіатур і скорочень, оскільки згідно з нашим теоретичним дослідженням вони є одними з найбільш складних категорій термінів. Їх кількість становить 110 одиниць.

З отриманих даних можна зробити висновок, що в даному телесеріалі найпоширенішим прийомом перекладу медичних абrevіатур є калькування. Автори перекладу звернулися до використання цього прийому в 38% випадків. Також під час перекладу скорочень часто вживалася транслітерація – 20%. Переклад скорочень і абrevіатур за допомогою транскрипції не був виявлений.

Під час перекладу абrevіатур досить часто був використаний відразу цілий комплекс прийомів: калькування, транслітерація, зміна порядку слів. Ці прийоми були використані в різних поєднаннях.

Варто зазначити, що з урахуванням специфіки аудіовізуального перекладу, а саме з урахуванням подальшого озвучування матеріалу, перекладачі були змушені скористатися такими прийомами, як компресія, генералізація і граматична заміна. В даному випадку компресії досить важко уникнути, особливо якщо ми говоримо про багатоконпонентні складні абrevіатури.

Таке перекладацьке рішення зумовлене звуковим рядом оригіналу – абrevіатура вимовляється набагато швидше, ніж її розшифровка, і якщо у деяких випадках актори, що озвучують матеріал, можуть вміло впоратися з ситуацією, при-

скоривши темп мовлення, то в інших ситуаціях це майже неможливо.

Загальна кількість скорочень і абrevіатур, перекладених комплексом прийомів, склала 34%. Також нами були виявлені абrevіатури, у яких наявні еквіваленти у вигляді абrevіатур, складених з українських букв, їх відсоток склав лише 8.

Абrevіатури, складені з українських букв: *MRI* – *Magnetic Resonance Imaging* – МРТ (магнітно-резонансний томограф), *CT scan* – *computed tomography* – КТ (комп'ютерний томограф), *AIDS* – *Acquired Immune Deficiency Syndrome* – СНІД (синдром зниженого імунodefіциту), *HIV* – *human immunodeficient virus* – ВІЛ (вірус імунodefіциту людини), *OTD* – *ornithine transcarbamylase deficiency* – БОТ (брак орнітинтранскарбамілазу), *AP* – *alkaline phosphatase* – ЛФ (лужна фотосфаза), *SLE* – *systemic lupus erythematosus* – ВЧВ (системний червоний вовчак).

Ми можемо зробити висновок, що переклад медичних абrevіатур і скорочень є досить складним процесом, оскільки в англійській мові система абrevіації та усічення більш розвинена, ніж в українській, тому здебільшого зберегти абrevіатуру не вдається.

Під час перекладу абrevіатури важлива її вірна розшифровка. Перекладачеві нерідко доводиться звертатися до спеціальної медичної літератури, щоб отримати розшифровку абrevіатур і лише після цього стає можливим здійснення перекладу іноземною мовою. Також досить проблемним моментом є передача скорочень та абrevіатур в аудіовізуальному перекладі через обмеження у часі в процесі відтворення перекладу, у зв'язку з чим перекладачі змушені вдаватися до компресії або генералізації.

Нами було виявлено 24 терміни-словосполучення, у яких є епоніми. Всі вони позначають назви захворювань і синдромів. Проаналізувавши дані словосполучення, ми виявили, що у 16 випадках з 24 був використаний прийом транслітерації, наприклад: *Addison disease* – хвороба Аддісона, *Korsakoff syndrome* – синдром Корсакоффа, *Bell's syndrome* – синдром Белла, *Berger's disease* – хвороба Бергера. 4 епоніми були транскрибовані: *Cacchi-Ricci syndrome* – синдром Какки-Річчі, *Cushing's syndrome* – синдром Кушинга, *Churg-Strauss disease* – синдром Чарга Строса. Ми можемо зробити висновок, що найбільш частотним прийомом перекладу епонімів в словосполученнях є транслітерація.

Далі ми проаналізуємо терміни-словосполучення з точки зору граматичних трансформацій.

Нами були виявлені 240 словосполучень, у яких були використані граматичні перетворення.

Синтаксичне уподібнення було використано у 44% випадків. Здебільшого «нульова» трансформація була застосована щодо словосполучень, утворених за моделлю ім. + прик., наприклад: *adrenal gland* – надниркова залоза, *aplastic anemia* – апластична анемія, *bronchial tubes* – бронхіальні трубки, *central necrosis* – центральний некроз, *epiphyseal plate* – епіфасцеальна пластина, *fibrous tangles* – волокнисті сплетення.

Синтаксичне уподібнення було також використано для перекладу деяких дієслівних словосполучень, таких як: *to take the analysis* – взяти аналізи, *to provoke rash* – викликати висипання, *to lower temperature* – знизити температуру.

Ми можемо бачити, що дані синтаксичні структури повністю збігаються в англійській і українській мовах, тому з точки зору синтаксису такі словосполучення не викликають труднощів під час перекладу.

Друга за частотністю граматична трансформація – зміна порядку слів у словосполученні. До цієї трансформації перекладачі вдалися у 34% випадків. Даний прийом використовувався в процесі передачі словосполучень, утворених за моделлю ім. + ім. В даному випадку головне слово перекладається в родовому відмінку і ставиться після залежного, наприклад: *heart catheterization* – катеризація серця, *brain tumor* – рак мозку, *herpes virus* – вірус герпесу, *iron dextran* – декстран заліза, *kidneys failure* – відмова нирок, *temporal lobe swelling* – набухання скроневої частки.

Також під час перекладу термінів-словосполучень була використана граматична заміна. Ця трансформація була використана в 22% випадків. Граматична заміна застосовувалася під час перекладу таких словосполучень:

1. Словосполучення, утворені за моделлю ім. + ім. В даному випадку залежне слово, виражене іменником в англійській мові, перекладали прикметником в українській мові, наприклад: *bowel obstruction* – кишкова непрохідність, *pulmonary function test* – легенева функціональна проба.

2. Було виявлено кілька випадків граматичної заміни в словосполученнях з моделлю прик. + ім., наприклад: *toxic screen* – аналіз на токсини, *cutaneous scars* – фляки на шкірі, *pulmonary problem* – утруднення дихання.

3. Під час перекладу здебільшого ад’єктивних словосполучень також була застосована граматична заміна, наприклад: *clinically significant* – клінічна значимість, *sufficiently abnormal* – значне відхилення.

4. Також ми виявили кілька приватних випадків вживання граматичної заміни, які зумовлені нормами української мови, наприклад: *night sweats* – нічна пітливість (в українській мові немає вислову «нічна пітливість»), *deep tissue abscess* – абсцес глибоких тканин (в українській традиції «tissue» завжди перекладається у множині – «тканини»).

Далі ми розглянемо використання лексико-граматичних та лексико-семантичних трансформацій. Вони були використані в 50 випадках. Найбільш частотною серед лексико-граматичних трансформацій є компресія – 62% випадків. Більшою мірою використання даного прийому зумовлено особливістю аудіовізуального перекладу, а саме часовими рамками, наприклад: *atherosclerotic vascular disease* – атеросклеротична хвороба, *elective abortion* – аборт.

За допомогою експлікації були переведені 38% випадків термінів – словосполучень: *killed-virus shot* – ін’єкції інактивованим вірусом, *cortical atrophy* – атрофія кори головного мозку, *white counts* – білі кров’яні тільця, *upper airways* – верхні дихальні шляхи.

Інші лексико-граматичні та лексико-семантичні трансформації не були виявлені.

Висновки і пропозиції. Тематичний аналіз медичних термінів дозволяє укласти таку класифікацію: анатомія і фізіологія людини; назви хвороб і патологічних станів людини; симптоми, збудники та переносники хвороб; методи діагностики та лікування хвороб; оперативний доступ і хірургічні операції; апарати, прилади, інструменти та інші технічні пристрої, обладнання, меблі медичного призначення; препарати.

Проаналізувавши прийоми перекладу медичної спеціальної лексики з першого і другого сезонів серіалу «Доктор Хаус», ми виявили, що частіше за все перекладачі вдавалися до лексичних трансформацій – 325 разів, з них, найбільш частотним прийомом перекладу є калькування; цей прийом був використаний 146 разів. Транслітерацію перекладачі використовували 136 разів, транскрипцією скористалися 43 рази. Дані прийоми використовувалися для передачі непохідних і похідних термінів, аббревіатур і скорочень, а також компонентів термінів-словосполучень.

Також досить часто перекладачі вдавалися до граматичних трансформацій – 120 разів. Перекладачі змінили порядок слів 41 раз. Граматична заміна сталася у 21 випадку.

Перекладачі також використовували лексико-граматичні трансформації 30 разів: компресія –

20 разів, компенсація – 7 разів, антонімічний переклад – 1 раз, експлікація – 12 разів. Такі прийоми застосовувалися до різних категорій медичної термінології, їх використання насамперед зумовлено особливістю аудіовізуального перекладу, а саме тимчасовими обмеженнями в зв'язку з подальшим озвучуванням матеріалу.

Лексико-семантичні трансформації застосовувалися відносно рідко – 13 разів. Генералізація була використана в 3 випадках; конкретизація –

у 10. Терміни, перекладені за допомогою модуляції, виявлені не були.

Ми можемо дійти висновку, що найбільш частотними прийомами перекладу медичної спеціальної лексики є калькування, транслітерація і транскрипція. Вони дозволяють зберегти інтернаціональність медичної термінології. Граматичні трансформації також є невіддільною частиною під час перекладу термінів-словосполучень і аббревіатур, що пов'язано з відмінностями синтаксису англійської та української мов.

Список літератури:

1. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. Москва, 1990. 253 с.
2. Лещук Т.Й. Типологія термінологічних підсистем. Іншомовні запозичення, фразеологія, семантичні термінотворення, лексикографія. Львів, 1999. 212 с.
3. Перевод медицинских текстов и документов: особенности и трудности. Москва, 2013. URL: http://www.normatm.ru/perevod_meditsinskih_tekstov_dokumentacii.html.
4. Солнцев.М. Общие и частные проблемы перевода медицинских текстов. *Вестник МГЛУ*. 2010. № 9. С. 131–141.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА СОВРЕМЕННОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

В статье проанализированы особенности лингвистического функционирования медицинской терминологии и переводческих трансформаций, которые были задействованы при переводе на украинский язык видео- и аудио-ряда сериала «Доктор Хаус». Конкретно внимание сосредоточено на изучении тематического состава, классификации специальной лексики и основных типах переводческих трансформаций. Авторы исследуют наиболее продуктивные пути перевода англоязычной медицинской терминологии на украинский язык. В результате засвидетельствовано превалирование лексических трансформаций. Самыми частотными приемами перевода медицинской лексики являются калькирование, транслитерация и транскрипция. На основании этого постулируется идея о том, что эти приемы используются для сохранения интернациональности медицинской терминологии.

Ключевые слова: термин, терминология, медицинский текст, лексические трансформации, грамматические трансформации, лексико-грамматические трансформации.

PECULIARITIES OF TRANSLATING MODERN MEDICAL TERMINOLOGY

The article analyzes peculiarities of linguistic functioning of medical terminology and translator's transformations which were used in conveying into Ukrainian video and audio footage for the series "Doctor House". Particularly, attention is concentrated on the study of thematic content, classification of special lexis and the main types of translator's transformations. The authors research the most productive methods of translating English medical terminology into Ukrainian. As a result, evidence is found to prevalence of lexical transformations. The most frequent methods of translating medical lexis are loan translation, transliteration and transcription. On the basis thereof, the idea that these methods are used to preserve internatinality of medical terminology is hypothesized.

Key words: term, terminology, medical text, lexical transformations, grammatical transformations, lexico-grammatical transformations.